

Т.Г. Харченко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
(Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка)
phrg.lnpu@mail.ru

ФРАНЦУЗЬКА ФІЛОСОФІЯ ПОЗИТИВІЗМУ XIX СТОЛІТТЯ ПРО МІСЦЕ ЛЮДИНИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті зроблено спробу дослідити, якими були погляди представників французької філософії позитивізму на людину та її місце в педагогічному процесі. Доведено, що людина виступає одночасно об'єктом і суб'єктом зазначеного процесу. Її об'єктність обумовлена ідеєю "прогресу як істинно основного догмата людського життя", а суб'єктність – інтелектуальною еволюцією людини, яка забезпечує її активність у пізнавальній діяльності.

Актуальність даного дослідження викликана тим, що наявна вітчизняна освітня система поки ще не відповідає інтересам і потребам особистості, вимогам соціального замовлення й значно відстає від світових досягнень людства. Проблеми сучасної вітчизняної педагогіки значною мірою зумовлені відсутністю чітких, достовірних соціальних і моральних орієнтирів. Тому сьогодні важливо звернутися до вивчення філософських основ навчання й виховання, оскільки саме їхнє осмислення допоможе виробити якісно нові педагогічні концепції, засновані на відповідних часу ідеалах і ціннісних орієнтирах. Епоха XIX століття цікава сьогодні ще й тому, що це був час модернізації архаїчних догм, обґрунтування нових ідей та цінностей. Досвід і логіка такої модернізації можуть використовуватися в сучасних умовах.

Історики філософії й педагогіки досить активно досліджували зазначений період. Становлення й розвиток поглядів західноєвропейських позитивістів розглядали у своїх узагальнюючих роботах з історії філософії та соціології такі російські та українські вчені, як М. Баскін, В. Добренков, Е. Каро, В. Лекторський, В. Осіпов, В. Трошкіна. В історико-філософських публікаціях, безсумнівно, аналізуються проблеми, що цікаві з погляду педагогіки (проблема людини, теорія пізнання). Проте філософсько-педагогічні погляди французьких позитивістів XIX століття в них викладені описово і стисло. У зв'язку з цим, автор статті ставить на меті з'ясувати філософсько-педагогічні погляди представників французького позитивізму на людину та її місце в контексті педагогічного процесу.

Позитивізм являє собою складний рух, що панував у європейській культурі – філософії, політиці, педагогіці, історіографії та літературі – з 1840 року й майже до початку Першої світової війни. Після подій 1848 року Європа ставала на шлях індустріальної трансформації, і соціальні ефекти цієї революції вражали. Зростаюче значення наукового знання в житті суспільства, тріумфальний хід науки – торжество еволюційного навчання в біології, революція у фізиці, особливо гостро сприйнята у Франції, де відбулося відкриття радіоактивності (А. Беккерель, П. Кюрі, М. Склодовська-Кюрі) тощо. Усе це висуває науку в якості однієї з центральних тем філософії. Застосування наукових відкриттів перетворює весь світ виробництва: зростають міста, транспортна мережа, капітали, медицина перемагає інфекційні хвороби, старої рівноваги між містом і селом немає. Спосіб життя змінюється до невпізнанності.

Однак біди, що супроводжують індустріалізацію, незабаром дали про себе знати (утрата соціальної рівноваги, боротьба за сфери впливу й ринок збуту, зубожіння пролетаріату, експлуатація неповнолітніх тощо). Ці недуги оголошувалися позитивістами минаючими й зникаючими "лише в перспективі росту знання, народної освіти й загального добробуту" [1].

У цей період на зміну універсальним світосприйняттям приходять філософські концепції, зорієнтовані на факти, дані "позитивних" наук. Філософсько-педагогічна думка "позитивізму" у французькій педагогіці представлена ідеями Огюста Конта (Auguste Comte) (1798 – 1857), Еміля Літтре (Paul-Maximilien-Emile Littré) (1801 – 1881), П'єра Лаффіта (Pierre Laffite) (1823 – 1903).

Орієнтуючись на реальне життя, позитивісти вважали науку такою, що створює. Вони дотримувалися думки про те, що саме наука є "способами формування інтелекту й гуманності". На їхню думку, астрономія викличе інтерес до спостережень і навчить основних законів світової планетарної системи; фізика зацікавить експериментами й познайомить з такими поняттями, як вага, теплота, звук, світло, електрика, магнетизм; хімія навчить будови тіл тощо. Система ж загальної освіти розглядалася позитивістами як найбільш могутній спосіб задоволення законних бажань пролетарів. Таке широке навчання, – на їхню думку, – гідно підготує підрастаюче покоління до нового життя [2: 127].

Видатний засновник позитивної філософії О. Конт у своєму "Курсі позитивної філософії" [3: 778] називає освіту "великою темою, яка ніким дотепер не була викладена в системі" [4]. На його думку, оскільки в основі позитивізму лежить заперечення будь-якого надприродного існування, будь-яких метафізичних поглядів і ця філософія являє собою вищий ступінь еволюції людської природи, то й освіта, отже, повинна бути позитивною. Французький філософ констатує: "Великі уми сучасності одноставно визнають необхідність замінити нашу європейську освіту, усе ще теологічну, метафізичну й вузько гуманітарну позитивною, такою, що відповідає сучасному рівню розвитку людського розуму й потребам сучасної цивілізації" [4]. О. Конт мріяв про створення освіти, одночасно промислової, естетичної, наукової й філософської, у якій рівень моральної культури повністю відповідав би інтелектуальному прогресу, і яка в центр навчального процесу ставила б людину [4].

При цьому він вважав, що по мірі розвитку суспільства соціальний чинник виховання набуває все більшої ваги. Він чітко переконаний у тому, що суспільство не буде відчувати ніякого науково-технічного прогресу, якщо не виховає гідне всебічно розвинене покоління. "Якщо життя соціальне – необхідно все *підкорити*

суспільству, а підготувати людей до громадського життя потрібно за допомогою науки", – у цьому полягала сутність педагогічної концепції Конта [2: 173].

Ці міркування впритул підводять до усвідомлення того, що предметом найголовнішого інтересу філософів-позитивістів було пізнання гуманістичного досвіду людства, а саме – людини та її місця в суспільстві. З одного боку, позитивізм називають найвищою гуманною філософією, що бачить людину в якості активного повноцінного суб'єкта в житті, відповідно, і в педагогічному процесі. З іншого, – визнаючи соціальний характер освіти й виховання, Конт говорить про необхідність підкорити її суспільству. Як наслідок, подібна "підпорядкованість" буде сприяти розвитку авторитарності в педагогічному процесі, що буде покликаний виконувати соціальне замовлення й спричинить ставлення до людини як до об'єкта. Це, за своєю суттю, суперечить поняттю гуманізму, який не визнає "об'єктність" людини в принципі. У зв'язку з цим, давайте простежимо за міркуваннями філософа про місце й роль, що відводить французька філософія позитивізму людині в педагогічному процесі.

Що ж собою являє педагогічна антропологія О. Конта, який намагався розвинути цілісне й системне знання про людину як суб'єкт й об'єкт освіти? На його думку, усяка діяльна істота, і особливо всяка жива істота, може бути досліджувана у всіх своїх проявах з двох основних точок зору: в статичному й динамічному відношенні, тобто як здатна діяти істота і як діє насправді [1: 569].

Основний інтерес основоположника позитивізму спрямований на динаміку. Первинним чинником соціальної динаміки й одночасно еволюції людини як активного суб'єкта він вважає духовний, розумовий розвиток. До вторинних Конт відносив клімат, расу, середню тривалість людського життя, приріст населення, що обумовлює поділ праці й будить розвиток інтелектуальних і моральних рис людини [5].

Зазначимо, що одним з основних чинників ідейного клімату другої половини XIX століття стала еволюційна теорія. Еволюціонізм як провідний напрямок громадської думки того часу виявлявся тим засобом, за допомогою якого можна було не тільки "вихвалити розум, але й виправдовувати його торжество". Крім того, цей принцип дозволяв розглядати духовне життя людини й людства як природно-органічний процес розвитку, у якому не було місця ідеї "надприродного" [6].

Натхненний еволюційною теорією Конт підходить до головного питання своєї філософської теорії: як здійснюється розумовий прогрес. У своїй праці "Курс позитивної філософії" засновник позитивізму встановлює великий закон про повну інтелектуальну еволюцію людства, або закон трьох стадій, що відповідно до вимог позитивізму підтверджує й розвиток людини.

Суть названого закону полягає в тім, що кожна з наших головних концепцій, кожні галузі наших знань послідовно проходять три різних теоретичних стани: стан теологічний або фіктивний; стан метафізичний або відвернений; стан науковий або позитивний. Інакше кажучи, людський розум у силу своєї природи в кожному зі своїх досліджень користується послідовно трьома методами мислення: спочатку методом теологічним, потім метафізичним і позитивним. Перший є необхідним відправним пунктом людського розуму; третій – його певний і остаточний стан; другий призначений служити тільки перехідним щаблем.

У теологічному стані людський розум розглядає явища як продукти прямого й безперервного впливу більш-менш численних надприродних чинників, довільне втручання яких пояснює всі уявні аномалії світу. Але цей перший досвід повинен бути надзвичайно неповним як унаслідок недосконалості середовища, у якому він вироблявся, так і завдяки недолікам доктрини, що керувала ним. Призначена переважно для пригноблених народів, ця освіта повинна була, головним чином, вселяти майже *пасивну покірність*. О. Конт справедливо помітив, що на цій стадії розвитку від людини нічого не залежало, її доля була визначена надприродними силами й у неї не було можливості виявити своє "Я". Ця концепція розрахована на ставлення до людини як об'єкта.

У метафізичному стані, який у дійсності не що інше, як загальна видозміна теологічного стану, за теорією Конта, надприродні чинники замінені відверненими силами, справжніми сутностями (уособленими абстракціями), неподільно пов'язаними з різними предметами, яким приписується здатність самостійно породжувати всі спостережувані явища, а пояснення явищ зводиться до визначення відповідної йому сутності. Ця система повинна була служити лише тривалим і складним переходом від однієї форми мислення до іншої.

Нарешті, внаслідок старезності теологічного й безсилля метафізичного методів мислення, основа справжньої системи народної освіти, – указується в названому законі, – припадає на долю позитивізму. У позитивному стані людський розум, визнавши неможливість досягти абсолютних знань, цілком зосереджується, правильно комбінуючи міркування й спостереження, на вивченні їх дійсних законів [1: 554]. Як бачимо, основною в позитивному мисленні за Контом була теза про те, що саме в законах явищ дійсно полягає наука, "для якої факти у власному розумінні слова, якими б точними й численними вони не були, є завжди тільки необхідним сирим матеріалом" [7: 19]. Конт розумів, що формування людини, здатної мати власні судження, неможливо здійснити традиційними формами й методами. Підхід до людини як об'єкта освіти й виховання, здатного лише "змішувати реальну науку з тією марною ерудицією, що механічно накопичує факти, не прагнучи виводити одні з інших", є для Конта неприйнятним.

Разом з Беконом і Декартом Конт думає, що саме наука зробить людину вільною й дозволить їй панувати над природою. Визнаючи міркування, спостереження й вивчення законів "важливою властивістю всіх наших ясних умоглядів", філософ переконаний у тім, що "пряме дослідження явищ, що відбулися, не даючи можливості їх передбачити, не могло б нам дозволити змінювати їхній хід". Тому що тільки припущення, стверджує філософ, надасть можливість передбачати події, направити людську активність на зміну життя в потрібному напрямку. Закон необхідний для передбачення, а прогноз необхідний для впливу людини на природу, – зазначає Конт. "Справжнє позитивне мислення полягає переважно в здатності бачити, щоб

передбачати; вивчати те, що є, і звідси твердити про те, що повинно відбутися відповідно до загального положення про незмінність природних законів".

Цілком імовірно, що позитивістська антропологія Конта, актуалізуючи принцип суб'єкта, який діє й пізнає, в остаточному підсумку, виражає ставлення до людини як до активної особистості, здатної перетворити світ і власну природу, і змінити місце людини в педагогічному процесі.

Визначивши призначення позитивного мислення в "безперервному задоволенні наших власних потреб, що стосуються споглядального або активного життя", Конт продовжує традиції французьких філософів-просвітителів, вищим досягненням філософії виховання яких було питання про внутрішню мотивацію педагогічного процесу. Так, наприклад, головний педагогічний принцип Руссо полягав у тому, щоб стимулювати пізнавальну діяльність учня, який повинен самостійно спостерігати навколишній світ, досліджувати його й задовольняти свою спрагу пізнання. Як мотив розглядався не страх, не примус і навіть не обов'язок, а природне прагнення дитини до самовдосконалення [8]. Філософ-позитивіст по-своєму трактує питання про природу досліджень, що займають споконвічно людський розум. Він говорить, що первісні дослідження сильно залучають людину "перспективою необмеженої влади над зовнішнім світом, ніби цілком призначеним для нашого користування й який знаходиться у всіх своїх явищах у тісних і безперервних відносинах з нашим існуванням". На його думку, саме всі ці незбутні надії, усі ці перебільшені уявлення про значення людини у Всесвіті, які породжує теологічна філософія та які падають при першому дотику позитивної філософії, є спочатку тим необхідним стимулом, без якого зовсім не можна було б зрозуміти первісну рішучість людського розуму взятися за складні дослідження [1: 557].

Резюмуючи вищевикладене, ми бачимо, що основний характер позитивної філософії Конта виражається у визнанні всіх явищ "підлеглими незмінним природним законам, відкриття й зведення числа яких до мінімуму й становить мету всіх наших зусиль", зусиль активної цілеспрямованої особистості, здатної перетворити свою природу й природу навколишньої соціальної дійсності [1: 559]. Говорячи про панування людини над природою, Конт не роздуває "суб'єктність" освіченої людини до немислимих меж. Він лише вважає, що "безперервне поліпшення нашої природи" – головна мета "поступального руху людства". Мовою Конта це означає, що вдосконалювання як людини, так і людства, полягає в тім, щоб піднесені властивості, що відрізняють "людяність від простої тваринності", стали переважними. Нарешті, загальна перевага позитивного мислення, можлива, – на його думку, – лише при високому рівні розвитку моральності. Він критикує застарілу систему, "яка – то неспроможна, то така, що обурює – вимагає все більшого й більшого придушення думки для підтримки незмінного морального порядку". Основоположник позитивізму переконаний у тім, що саме нова гуманна філософія єдино може встановити тепер стосовно наших різних потреб глибокі й діяльні переконання, що дійсно здатні стримувати натиск пристрастей. Відповідно до поглядів позитивної філософії, на людство будуть впливати як неминучі наслідки правила поведінки, як загальні, так і спеціальні, і ці правила будуть найбільше відповідати загальному порядку й, отже, необхідно виявляться найбільш сприятливими для особистого щастя [7].

Конт критикує існуючу систему освіти за виняткову "спеціалізацію й різко виражене прагнення до відокремлення, що все ще характеризують наші прийоми побудови й розроблювання наук, які неминуче впливають на спосіб викладання їх" [1: 574; 4]. Якщо хто-небудь побажає в цей час вивчити головні галузі природної філософії, щоб скласти собі загальну систему позитивних ідей, – відзначає філософ, – він змушений буде вивчати окремо кожну науку, удаючись до тих же прийомів і з такими ж подробицями, ніби він хотів зробитися фахівцем-астрономом, хіміком і т.п.

Ця обставина робить позитивну освіту неможливою й за необхідністю вкрай недосконалою навіть для найсильніших умів, що перебувають у найбільш сприятливих умовах [1: 574; 4]. А тим часом загальна освіта, безумовно, вимагає сукупності позитивних понять про всі головні види природних явищ, – підсумовує філософ. Оскільки "сама така сукупність позитивних понять у більш-менш широких розмірах повинна стати відтепер навіть у народних масах незмінною основою всіх розумових побудов – одним словом, повинна створити дух наших нащадків" [1: 575].

Конт іде далі у своїх міркуваннях і розробляє свій великий принцип раціонального визначення справжньої ієрархії наук, "безпосередньо розглянутих відтепер як різні складені елементи єдиної науки – науки про людство". Розробляючи класифікацію наук, знаменитий позитивіст опирався на їхні об'єктивні ознаки. Насамперед, він розділив науки на абстрактні й конкретні. Перші вивчають закони певних категорій явищ, інші застосовують ці закони до часткових галузей, наприклад, біологія – загальна абстрактна наука про життя, а медицина – конкретна наука, що застосовує загальні закони біології. Конт виділив п'ять абстрактних, теоретичних наук: астрономію, фізику, хімію, біологію й соціологію. Головні категорії природних явищ – астрономічні, фізичні, хімічні й біологічні – він доповнив категорією суспільних явищ, надавши тим самим своїй класифікації "загальний, необхідний для її остаточного конструювання характер" [3: 28; 5: 21].

Розмірковуючи про принципи побудови позитивної освіти, Конт мріяв про універсальну освіту, яка була б однаковою для всіх. "Перша й основна умова позитивної освіти, одночасно інтелектуальної й моральної, – стверджує філософ, – повинно полягати в її неухильній універсальності" [4]. Він критикував правлячі класи за байдужість, що так часто проявляється, стосовно рівня освіти простих людей. Але при цьому буде помилкою думати, що Конт був прихильником революційних догм щодо рівності в освіті, тому що він визнавав розходження в людей у природній організації, тобто в здатностях і можливостях. Тому він мріяв про систему освіти, яка б складалася зі "сходинок", що відрізняються не за якістю, а за кількістю знань, що здобуваються, і тривалістю навчання. "Освіта буде однаковою для всіх, але залежно від індивідуальних здатностей людини, вона буде більш-менш деталізованою або поглибленою; буде нести розходження в обсязі й тлумаченні знань у

межах однієї й тої ж системи" [4]. Це ще раз підкреслює ставлення філософії позитивізму до людини як до окремого індивіда, повноцінного суб'єкта педагогічного процесу, який сам, залежно від своїх природних можливостей і здатностей, обираючи програму й курс навчання, буде брати участь у виборі мети освітньої діяльності, засобів її досягнення тощо.

Ми згадували про те, що будь-яку діючу істоту Конт розглядає в динамічному й статичному відношенні. Якщо в динаміці Конт розглядає розвиток людини та її закони, то в соціальній статистиці – умови стабільного існування, як окремого індивіда, так і людського суспільства в цілому. У цьому зв'язку, на особливу увагу заслуговують міркування філософа про "об'єктність" людини, яку він не просто фіксує як "статиста" процесу пізнання, а переконується в її активності. "Об'єктність" людини Конт пояснює з ідеї "прогресу як істинно основного догмата людського життя". Оскільки нова позитивна філософія безпосередньо визначає необхідне призначення всього нашого існування – одночасно особистого й соціального – як безперервне поліпшення не тільки нашого стану, але також і особливо нашої природи [1].

Конт розвиває думку про те, що, "оскільки вплив людини на зовнішній світ залежить переважно від здібностей діючого, то покращення останніх повинно становити наш головний ресурс". Як бачимо, "об'єктність" людини, за Контом, зумовлена необхідністю розвитку її природних здатностей. І тому, оскільки "людські особисті або колективні явища найбільш здатні видозмінюватися, то саме стосовно їх наше розумне втручання природно можливе в найбільш великих розмірах". У цьому випадку Конт упевнений у тім, що "суб'єктність" людини не постраждає тому, що вона буде одночасно об'єктом прикладання розумної, природовідповідної, цілеспрямованої педагогічної діяльності. У зв'язку з цим, – доходить висновку знаменитий філософ, – "догмат прогресу можливий буде лише на підставі точної оцінки того, що головним чином становить це безперервне поліпшення нашої природи, поліпшення, що є головною метою поступального руху людства" [7]. Це створювало передумови для зміни ставлення до людини, яка пізнає, у педагогічному процесі: необхідно не просто враховувати її специфіку, а створювати умови для реалізації особливостей природної організації людини відповідно до суспільних норм і правил поведінки.

У зв'язку з цим, до людей, які безпосередньо організують навчально-виховну діяльність, тобто до педагогів, висувалися якісно нові вимоги. Відповідно до вимог позитивізму, учитель (учений) – це не просто тямуща людина, а людина, яка вміє правильно застосовувати наукові прийоми, володіє методологією науки, це дослідник, який добуває нову інформацію й має власну точку зору з того або іншого питання.

Отже, французька філософія позитивізму зробила значний крок в усвідомленні невичерпних можливостей і особливостей індивідуальності людини. Була усвідомлена самоцінність, неповторність людської особистості. Відповідно до принципів цієї філософії, успіх позитивної освіти можливий лише при зверненні її до людини, її потреб. О. Конт висловлює думку про те, що людина у своєму розвитку – не пасивна істота. Виховання й освіта, за Контом, є, насамперед, "сукупністю об'єктивного життя, осмисленого як поступова підготовка до життя суб'єктивного".

Людина XIX ст. одночасно є суб'єктом і об'єктом педагогічного процесу. Для французьких позитивістів "суб'єктність" людини обумовлена її інтелектуальною еволюцією, яка забезпечує активність людини у пізнавальній діяльності. "Об'єктність" людини XIX ст. походить із ідеї "прогресу як істинно основного догмата людського життя". Дійсно, перед нами вже інший об'єкт виховання, захищений від сваволі вчителя, єдиного раніше суб'єкта педагогічного процесу.

У зв'язку з цим змінюються функції викладачів у навчально-виховному процесі. Учитель – це не просто тямуща людина, а людина, яка вміє правильно застосовувати наукові прийоми, володіє методологією науки, це дослідник, який добуває нову інформацію й має власну точку зору з того або іншого питання. У результаті учитель одночасно є суб'єктом і об'єктом педагогічного процесу, він сам піддається освітнім і виховним впливам і одночасно прагне до самовдосконалення.

Звичайно, у межах однієї статті важко простежити, як історично змінювалися філософсько-педагогічні погляди французьких учених на проблему людини в педагогічному процесі. Тому перспективи подальшої розробки вбачаємо у вивченні ідей гуманізму в філософсько-педагогічних концепціях соціології XIX ст., екзистенціальних теоріях французької філософії та педагогіки XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антология мировой философии: В 4 т. – Т. 3. Буржуазная философия конца XVIII в. – первых двух третей XIX в. – М.: "Мысль", 1971. – 760 с.
2. Kremer-Marietti A. Le positivisme / Que sais-je? – Paris: Presses Universitaires de France, 1982. – 170 p.
3. Comte A. Cours de philosophie positive. – Paris, 1864, t.t. IV-VI.
4. Compayré G. Comte Auguste / Le [Nouveau dictionnaire de pédagogie et d'instruction primaire de Ferdinand Buisson](#). – Paris, 1911.
5. История социологии в Западной Европе и США. – М.: Изд. группа НОРМА – ИНФРА, 1999. – 576 с.
6. Трошкина В. Социологическая концепция Огюста Конта (Лекции). – Издательство Московского университета, 1984. – 72 с.
7. Западно-европейская социология XIX века: Тексты / Под ред. В.И. Добренкова. – М.: Издание Международного Университета Бизнеса и Управления, 1996. – 352 с.
8. Ваховский Л.Ц. Западноевропейская философия воспитания эпохи Просвещения. – Луганск: Альма матер, 2000. – 292 с.
9. Каро Э. Литтре и позитивизм. Пер с франц. // Русская мысль. – М., 1883.
10. Лекторский В. Позитивизм // Философская энциклопедия: В 5 т. – М.: Сов. энцикл., 1964. – Т. 4. – С. 287-289.
11. Баскин М. Конт // Философская энциклопедия: В 5 т. – М.: Сов. энцикл., 1964. – Т. 3. – С. 51-53.

12. Berger L. Littré / Le Nouveau dictionnaire de pédagogie et d'instruction primaire de Ferdinand Buisson. – Paris, 1911.
13. Comte A. Système de politique positive. – Paris, 1851-54, t.t. I-IV.

Матеріал надійшов до редакції 26.11. 2007 р.

Харченко Т.Г. Французская философия позитивизма XIX столетия о месте человека в педагогическом процессе.

В статье сделана попытка изучить, какими были взгляды представителей французской философии позитивизма на человека и его место в педагогическом процессе. Доказано, что человек одновременно является объектом и субъектом обозначенного процесса. Его "объектность" обусловлена идеей прогресса как истинно основной догмы человеческой жизни, а "субъектность" – интеллектуальной эволюцией человека, которая обеспечивает его активность в познавательном процессе.

Harchenko T.H. French Philosophy of Positivism of the 19th century about the Place of a Person in Pedagogical Process.

The article makes an attempt to study vision of a person by positivism French philosophy representatives and its place in pedagogical process. It has been proved that the person is both the object and subject of the mentioned process. His "objectivity" is stipulated by the idea of progress as a really basic dogma of person's life, as for "subjectivity" it is stipulated by intellectual evolution of a person, which provides his activity in cognitive process.